

ÖLÖNÖ: TUSKÉ'S GÁBOR

6-10 ÉS 10 ÉS. 1971.

TART.: EGT SOMOGYI PÁSZTORFARAGÓ

23 lap, 22 félt

FŐLÖNÖI TARTÓ: SOMOGYI

STARKARTÓ: XV, B

PAPÍRIPARI VÁLLALAT

KISKUNHALASI GYÁRA

LELTÁRNOVA'S

ATUEVETUE AL EGTSE'GES LTK. 1526-os TETELE ALÓL

1911

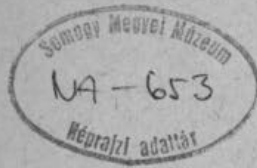
1911

1911-

-1-

NYELV-ÉS IRÁNYELV-ELŐZET

1926

TÜSKÉS GÁBOR

EGY SOMOGYI PÁSZTORFARAGÓ

- KÁLMÁN ISTVÁN -

Pécs, 1971.

I.

Kálmán István élete és pályája

Somogyban, Fonyódtól 9 kilométerre, Balatonfenyves községben él Kálmán István. Háza a Vörösmarty utcában, közvetlenül a balatoni műút mellett épült /237. szám/. Keletre a Fonyódi hegy emelkedik, délre a csatornákkal behálózott Nagyberék terül el. Észak felé, a Balaton túlsó partján a Badacsony és a Szigliget bazalthegeye nyújt szép kilátást. (1. kép.)

A kapun belépve azonnal észrevesszük, hogy nem holmi nyaraló udvarára kerültünk. A ház körül konyhakert, gyümölcsfák és baramfiudvar.

A teraszon, az asztal mellett, munkája fölé görnyedve ül Pišta bácsi. Fején az elmaradhatatlan kalap. Minden figyelmét a készülőfélben levő kürt diszítésére összpontosítja. Biztos kezében borotvaéles kés. Nyomán egyre tisztábban kialakul egy szarvópika^S feje. Milliméterről-milliméterre halad előre. Itt nem lehet félrecsuszás, mert a kés vagy a kézbe, vagy a szaruba szalad, és akkor megsértene egy már kész figurát. Hüvelykujját ezért mindig a kés pengéje előtt tartja. (2. kép.)

Kálmán István 1895. augusztus 22-én született Petőhenyén, Zala megyében. A kis falu Zalaegerszegtől észak-

keletre van, néhány kilométerre a Zalától. Édesapja itt "erdős" /erdőkerülő, erdőőr/ volt tiz évig. Nagyapja Nagyfaluban /Zala m./ szolgált, mint majorgazda, Szily Dezső birtokán. Miután nagyapja meghalt, édesapja látta el helyette is a szolgálatot. Később a birtok feloszlott, de a juhászat megmaradt. Ettől fogva apja juhász volt 78 éves koráig. 96 évet élt.

Kálmán István már 12 éves korában megkezdte a szolgálatot gróf Batthyány /"Bottyány"/ Ernő birtokán, Kispusztán /Zala m./ mint kospásztor. Édesanyja biztatására ekkor kezdett el faragni. Mindig azt mondta neki: "Jól figyelj, édes fiam! Ha faragsz, nem álmosodsz el. Oda tudsz figyelni a jószágra is. Amelyik pásztor áll, az igazi ember. Amelyik leül, csak félemler. Amelyik lefekszik, az nem is ember."

A faragást senkitől sem tanulta. Csak anyai nagyapja faragott, de előtte való nap halt meg, mint Kálmán István született. Hátrahagyott egy faragott széket és egy sótartót. /Egy kürtje "Bécsi István" felirattal a Pécsi Janus Pannonius Múzeum Néprajzi Opztályán található./ A nagyapa hagyatékában látott holmik voltak az első mintái.

Kálmán István első faragott tárgyai kusztora nyelek, cigaretta- és szivarszipkák, botok, sótartók, gyufatartók, dobozok, tükörfák voltak. E tárgyak legnagyobb része ma a keszthelyi Balaton Múzeumban található. Nagy ösztönzés volt számára, amikor még az első világháború előtt a keszthelyi múzeum akkori igazgatója, id. Lovassy Albert felkereste, és több tárgyáért - melyeket a fák tövéből szedegetett össze a legelőn - 59 forintot adott.

Hatan voltak testvérek, így a családnak szüksége volt

az ő munkájára is. Iskolába nem járhatott, mert a legközelebbi iskola 6 kilométerre volt Kehida-Kustányban. Lovassy Albert ugyan kitaníttatta volna, de édesanyja nem engedte. Apja Szócsénypusztán, Szentgyörgyváron is szolgált, mert több uradalom gazdája volt.

1915-ben bevonult katonának, Nagykanizsára. Járt Csehországban, ahol kétszer megsebesült, és Oroszországban is. 1919-ben leszerelt. Ugyanebben az évben megnősült. Kustányba, majd Szócsénypusztára került. Közben született három gyereke, akik közül egy elesett a második világháborúban. Az 1929-es év nagy csapást jelentett számára. Április 18-án meghalt az édesanyja, április 26-án meghalt az édesapja, május 11-én meghalt a felesége. Baráti-pusztán éppen az egédet hozta neki, amikor a mellette levő nyárfába belecsapott a villám, és hosszú szenvedés után szívtágulásban meghalt. Így a három gyereket egy ideig egyedül kellett nevelnie. Második feleségével 1930. május 1-én esküdött meg. Tőle is született három gyereke. Még a két háború között Esterházy-birtokon, Kopárpusztán /Somogy m., Libickozma közelében/ lett juhász, ahol a felszabadulásig mint gulyás-számadó szolgált. Itt látogatta meg Gönczi Ferenc, a kaposvári múzeum volt igazgatója, megkérte, hogy folytassa a faragást. Az ekkor készült tárgyainak nagy része a kaposvári múzeumba került. 1933-ban egy országos kiállításon aranyéremmel jutalmazták szép faragásait. ~~Madarassy~~ Madarassy László is felfigyelt munkáira, meglátogatta, és a magyar pásztorművészetéről írt könyvében szép sorokat szentelt Kálmán Istvánnak.

A második világháború után költözött feleségével Balatonfenyvesre. Itt a Mezőgazdasági Vízügyi Vállalatnál

dolgozott 1952-ig. Ugyanebben az évben fölkeresték a Népművelési Minisztériumból és fölkérték, hogy a rendszeres és állandó faragómunkát a Népművészeti Intézet keretében folytassa. A csoportnak alapító tagja és legrangosabb faragója lett id. Kaposi Antallal és Breglovics Kálmánnal együtt.

1953-ban népművészeti kiállítás nyílt Budapesten. A kiállításra azt faraghatott, amit akart. Két széket, egy asztalt, egy ostort és egy botot küldött. Elnyerte velük az első díjat, valamint a "Nép- és iparművészet mestere" címet. 1955-ben Kaposi-díjjal tüntették ki.

Dolgozott az országos hangszerkészítő vállalatnak is. Faragott cimbalom alkatrészeket kellett készítenie. Minden egyes darabnak pontosan egyeznie kellett a másikkal. Ennek ellenére szerette ezt a munkát. Több évig egyedül készítette ezeket a tárgyakat, de amikor már sokat kellett készítenie, más faragókat is bevontak. Ezek azonban csak lemásolták az ő mintáit.

Később, az 1950-es évek végén a sok munkától megbénult a keze, s ezért egy évig nem tudott dolgozni. 1965-ben ment nyugdíjba. Egy ideig a gerincét is kezelni kellett. Ma már csak külföldre készít néhány tárgyat. Nagyobb megrendeléseket nem fogad el. Egy-egy kiállításra még elküldi néhány újabb tárgyát. Gyerekeinek, unokáinak szeretne még néhány emléket, kazettát, gyufatartót, sótartót faragni. Foglalkoztatja egy szaruból elkészítendő csillár gondolata is.

Élete során több híres ember tüntette ki barátságával, megbecsülésével, elismerésével. Veres Péterrel a Parlamentben ismerkedett meg. Ortutay Gyulával több kiállításon találkozott. Darvas József többször meglátogatta.

Napjainak legnagyobb részét ma is faragással tölti. "Ebédezni is nagyon nyögve megyek, - mondja - mert ha valamit megkezdek, nem tudom otthagyni, amig be nem végzem azt a levelet vagy virágot..."

Amikor a szövetkezetben dolgozott, havonta néha 50-60 tárgyat is el kellett készítenie. Ilyenkor éjjel-nappal dolgozott, néha még karácsonykor is, hogy a megrendelés időre elkészüljön. A munkában felesége is szokott segíteni, aki megtanulta mellette a faragást. (3. kép.)

II.

Kálmán István művészete

A felhasznált anyagok

Munkáiban elsősorban fát és szarut használ fel, de foglalkozik kobak és hébér diszítésével is. Leginkább a vadkörtefát szereti, a szép színe miatt. Régebben faragott még jávor- és lasponyafából is. Az alfafát azért nem szereti, mert nagyon vetemedik, a diót pedig azért nem, mert - szerinte - csunya színe van.

A fát akkor szokta kivágni, amikor nem nedvdus, tehát késő ősszel vagy kora tavasszal. A következő évben felfűrészelteti, majd lécekre rakva két-három évig szárítja. Hónaponként megforgatja a deszkalapokat, nehogy megvetemedjenek. Száradás után kiszabja a dobozok oldalait, és kezdődhet a faragás.

Nemcsak fával, hanem kobakkal is sokat dolgozik. A kobakmagot jól trágyázott földbe kora tavasszal elülteti, majd léckaróra futtatja. A termést az első fagy előtt, amikor már szép sárga, szedi le. Ősszeköt három-négy kobakot, és felakasztja száradni. A következő télre már jól kiszáradnak. "Ilyenkor a kobak már olyan, mint a cseh-hazang" - mondja. Vizben áztatva a rárakódott piszkot el-

távolítja, sósavval pirosítja, és utána díszíti.

A szarvak közül legszivesebben a szilaj ökör szarvával dolgozott. Ezt az állat teteméről történt eltávolítás után néhány hónapig szárította, majd megfőzte. Így a belsejét már könnyen ki lehetett venni. A vastagabb szarvakat domborúan faragta, a vékonyakat pedig karcolta. A legtöbbit feldarabolta, hogy apróbb tárgyakat készítsen belőlük /cigaret tartó, só tartó stb./. Közvetlenül a megmunkálás előtt két-három napig vizben áztatja, hogy a szaru puhább legyen, s könnyebben lehessen vele dolgozni.

Munkaeszközei

Eleinte csak bicsókkal dolgozott, melyet elhasznált kézborotva acélpengéjéből készített. Különböző nagyságú bicsókjai voltak, és különböző volt a pengékiképzésük. Az egyik félkör alakú volt, a másik hegyesen végződött. Félgömbölyű vésőket elhasznált esernyődrótból készített.

Később megismerte a különböző, gyárilag készített vésőket /Hocker-véső/, melyek szögletes vagy félkör alakúak voltak. Szívesen alkalmazta őket, mert velük könnyebben és gyorsabban lehet dolgozni.

Szerszámot nem nagyon szeretett készíteni, de azért megcsinálta. A nyelet előre elkészítette, régebben csontból, később keményfából. Nem egészen simára és hengeralakúra faragta, hanem kicsit szögletesre, hogy a kézben ne csusszon. Ezután furóval lyukat fart bele. A lyukba beleillesztette a pengét, majd puhafa ékkel beleszorította. Ezután következett a penge köszörülése, mely igen pontos és finom munkát követelt. Az elkészült faragókés pengéjének a tövét betekerte ronggyal, hogy könnyebben és veszély-

telenül lehessen vele dolgozni. Asztalán egy tálcán kb. 15, különféle szerszám hever. A szerszámok élét parafadugó védi, nehogy megsérüljenek. Egyszerre csak három-négy szerszámot használ.

Diszitőeljárások

A diszitőeljárások közül először fafaragással /domborufaragással/ foglalkozott. A már jól megszárított faanyagra puha ceruzával előrajzolja a mintát. Csak ezután veszi elő a faragókést. Kb. 3-4 mm mélyen hagyja meg a hátteret. A legapróbb részleteket is nagy gonddal dolgozza ki. Semmi fölöslegesét nem hagy az anyagon. A figurák lábainak alámélyítésével még élethűbbé teszi a formát. Ezután következik a levelek kicsipkézése vésővel, majd a háttér kidolgozása, melyre szintén nagy gondot fordít. A hátteret többnyire apró lyukakkal teszi érzékletessé. A kész tárgyat finom dörzspapírral simára ~~csiszolja~~ csiszolja, majd lekkel enyhén fényezi.

A szilaj szarvakon is ugyanezt a technikát alkalmazza. Szarvat a fánál is jobban szeret faragni, bár sokkal nehezebb, mivel - ahogy mondja - a szarun "a farma jobban kidobódik".

A spanyolozással később ismerkedett meg. Nagyon megszerette, és Magyarországon ma talán ő tud a legszebben spanyolozni. Kétféle eljárást alkalmaz: 1. Amikor a hátteret mélyíti ki és önti be spanyolviasszal. 2. Amikor a mintát /virágot vagy alakot/ mélyíti ki, és önti be kék, zöld vagy piros színű spanyolviasszal.

Karcolozásnál az előrajzolt ~~minta~~ minta mentén kb.

3 mm mélyen körülvágja a formát, a kést mindig az anyagra merőlegesen tartja. Amikor egy-egy virágot vagy levelet körülvágott, egy késhegynyi, birka-faggyuval kevert kormot dörzsöl ~~barázdákba~~ hüvelykujjával a barázdákba. Utána a fagyut a kés hátával lesimitja, majd ronggyal letörölgeti a tárgyat. Ha a munkával elkészült, a tárgyat finom dörzspapírral megdörzsöli, választóvízzel sárgítja, majd enyhén belakozza. Néha szines /kék, zöld, piros/ anyagot dörzsöl a barázdákba. A festéket úgy nyeri, hogy mezei virágok szárított és porrá tört szirmát birka-faggyuval összekeveri.

Motivumkincse

Kálmán István motivumkincse rendkívül gazdag. Karcolásnál, spanyolozásnál vagy domborufaragásnál más-más motívumokat használ fel. Az állatok közül legszívesebben őzet, szarvast, däm vadat, fácánt, nyulat, rókát, vaddisznót, birkát, ebiborzot ábrázol, egyszóval a magyar erdő-mező állatait. A virágdiszeket is környezetéből választja. A kertben termesztett virágokat nem szereti. Leggyakrabban szentgyörgyvirágot /gyöngyvirág/, tulipánt, vadrózsát, margarétát, rozmaringvirágot, lóherlevelet, akáclevelet karcol, kövirózsát, pipitért farag. Néha emberi alakokat, jeleneteket is megörökít. Munkáin a pásztort botjával, a vadászt puskájával, a betyárt fokosával látjuk.

Egy borítékban rajzokat őriz. E rajzok története a következő: Amikor a nyáját őrizte, deleléskor elővette noteszét, ceruzáját, és rajzolgatott, amit napközben látott. Le rajzolta, hogyan fogja el a sas a fácánt, a róka a nyulat,

hogyan legel az őz. E rajzok alapján farag még ma is nagyon sok tárgyat. Maga mondja: "Senki rajza után nem mentem. Én megmaradtam a saját magam valóságában..."

Tanítványai

Pista bácsi tanítványokkal is foglalkozott. Kis ideig egyik fiát tenitotta faragni, aki ma Miskolcon él, és jól elsajátította apja művészetét. 1970-ben, a balatonlellei népművészeti kiállításon is szerepeltek tárgyai.

Élete során többen jelentkeztek nála, hogy megtanulják tőle a faragás művészetét. Egyikük azt kérdezte: "Mit lehet ezzel keresni?" Erre Kálmán István azt mondta: "Te ~~akkor~~ belülled, édes fiam, nem lesz soha életben népművész. Amit a munkáért megilletesz, azt megkapod."

Végül hét tanítványa maradt. Köztük van a felesége. Velük több éven át foglalkozott. Megmutatta nekik a rajzolást, a faragást, a karclozást, a dobozok összeállítását. Egy önálló kiállításon, melyet 1959-ben Kaposvárrott rendeztek, mind a heten elnyerték a "népművész" címet.

Hová kerültek munkái?

Munkái az ország minden részébe eljutottak. Legnagyobb részük muzeumokban található. A Parlamentben van egy spanyolozott szék- és asztal garniturája. Egy budapesti óvodának is készített két spanyolozott széket ~~egy~~ és egy asztalt. Több gimnázium érettségiző diákjainak készített táblókeretet domboru faragással. Például a fonyódi gimnáziumban, a nagykenizsai mezőgazdasági technikumban, a pécsi Leöwey Klára gimnáziumban található e munkái. Az 1970-es

mezőgazdasági kiállításra három szarukörtöt készített domborufaragással. A legkisebb kürt főtémája a betyárélet és a juhászat. ^(4. kép.) A közép nagyságu kürtöt főként vadászati jelenségek díszítik. ^(5. kép.) A legnagyobb kürt négy mezőre van osztva. Az első - a legszélesebbik - a vadászatot, a második a mezőgazdaságot, a harmadik a jószágállományt, a negyedik a "tölös erdőt" /tölgyes erdőt/ ábrázolja. (6., 7., 8. kép.)

Üzletekben, kirakatokban nem találjuk meg tárgyait. Ami kereskedelmi forgalomba került, annak legnagyobb részét külföldre vitték. Így például Spanyolországba, Olaszországba, Szovjetunióba, Kaliforniába, Ausztráliába jutottak el munkái. A második világháború előtt az olasz államfőnek egy emléklátát készített megrendelésre.

Jelentősége

Kálmán István munkássága az idősebb faragónemzedéket képviseli. Tudását tovább adta és tovább adja a fiatalabb nemzedéknek. A Magyarországon ma élő népi faragóművészek közül talán ő dolgozik a legnagyobb szaktudással és hozzáértéssel. Motivumkincsének gazdagsága, tárgyainak finom kidolgozása adja meg munkáinak igazi értékét. Minden tárgyát - a legkisebbtől a legnagyobbig - egyforma gonddal készíti. Egész életében faragott. Dolgozott megrendelésre is, saját kedvére is, de sosem vált iparossá. Kálmán István hiteles őrzője a pásztorművészet ősi hagyományainak.

Hogyan találkoztam Kálmán Istvánnal?

Minden évben a nyári hónapokat - már több esztendeje - szüleimmel Balatonfenyvesen töltöm. A postán dolgozom és

pihenek. Itt ismertem meg Kálmán Istvánt. Sokszor megfordultam házában. Megmutatta munkáit, és sokat mesélt életéről.

~~Itt~~ Alkalmam nyílt arra is, hogy ne csak megfigyeljem, hanem meg is tanuljam Kálmán István művészetét. A kettő szorosán összekapcsolódott, mert amíg Kálmán Istvánt munkája közben néztem és hallgattam, magam is kedvet kaptam a faragásra. Ő adta az első faragókést a kezembe, s rögtön annak használatára is megtanított. Azóta nagy kedvvel forgatom a bicsókot, bár tudom, hogy a művészetnek olyan magas fokára, mint Kálmán István, aligha jutok el.

III.

Kálmán István néhány munkája
és munkaeszköze

1. Só tartó (9. lép.)

A gyűjtés helye: Balatonfenyves.

A gyűjtés ideje: 1969.

Hosszúsága: 8,5 cm.

Szélessége: 4,5 cm.

Magassága: 6,5 cm.

Anyaga szaru, alja puhafa. Teteje hiányzik. Alja szaruszöggel van beerősítve.

Oldala négy mezőre van osztva. A két hosszabb mező diszítése csaknem teljesen megegyezik; hullámzó virágágot ábrázol, mely az egyik alsó sarokból a másik felső sarokba tart. Az ágon levelek és tulipánvirágok helyezkednek el. Ezt a két mezőt két kisebb mező választja el egymástól. Az egyikben rozmaringág, a másikban két stilizált bimbó van. Mind a négy mezőt fűrészfog-szerű diszítés szegélyezi, illetve fogja össze. Eredetileg a háttér piros, a fűrészfogak közötti mélyített rész zöld spanyolviasszal volt kitöltve, melynek nagy része már kihullott.

A só tartó - készítőjének elmondása szerint - Kálmán István egyik legelső munkája. Készült Kispusztán, 1905 és 1910 között.

2. Doboztető (10. kép.)

A gyűjtés helye: Balatonfenyves.

A gyűjtés ideje: 1970.

Hosszúsága: 15,9 cm.

Szélessége: 13,2 cm.

Vastagsága: 1 cm.

Anyaga körtefa.

Az egész felületet - 1 cm-es keretet hagyva - egy tulipános virágkompozíció tölti be. Az alul, középen álló cserépből két virágtörök ^{indul ki} ~~száraz~~ kétfelé. A szárból levelek és bimbók ágaznak el. Kétoldalt, középen, egy-egy tulipánvirág hajlik kifelé. A szárok ugyancsak - nagyobb - tulipánvirágban végződnek. A két szár stilizált virágot fog közre. Az egész kompozíción a szimmetrikus elrendezés uralkodik. A bal oldalra hajló tulipán a fában lévő bütyök miatt nincs egészen kidolgozva. Valószínű emiatt hagyta abba készítője a faragást, s nem került felhasználásra illetve beépítésre a doboztető. A díszítés technikája domborufaragás.

Készült Kispusztán, 1910 és 1914 között.

3. Juhászka ~~fej~~ feje (11. kép.)

A gyűjtés helye: Balatonfenyves.

A gyűjtés ideje: 1970.

Hosszúsága: 9 cm.

Szélessége: 2,5 cm.

Magassága: 7,6 cm.

Kampónyilása: 1,4 cm.

Anyaga szervesagancs. Nyele, mely valószínű ugyancsak faragott volt, hiányzik.

A faragott kampó egy kisebb és egy nagyobb részből van - alig észrevehetően - vasszöggel összeerősítve. A két oldala stilizált karclozással van díszítve. A díszítést kisebb és nagyobb - részben egymást metsző nagyobb, és egymás mellett húzódó kisebb - félkörök alkotják. A szép ívben hajló kampó közepe táján "kötés" látható. A kampó szöggel ráerősített vége stilizált makk formát ad ki. A faragás élei finoman lesimitottak. Egy helyen a csontot a szu megrágtá.

Készült Kispusztán, 1913 körül.

4. Cigaretatartó /asztali/ (12. kép.)

A gyűjtés helye: Balatonfenyves.

A gyűjtés ideje: 1970.

Magassága: 6,3 cm.

Átmérője: 6 cm.

Anyaga körtefa és szaru.

A körtefából való, kör alakú alap oldalát apró körök díszítik. Az alaptól négy tartófa áll ki. A fa barnára van festve. A talpbé ágyazott tartófák négy, hajlított szarulapocskát fognak közre. A lapocskák a tartófákba mélyített vágásokba becsuszathatók illetve kihúzhatók. A két-két szembenlevő szarulapot azonos motívum díszíti. Két lapon margaréta, két lapon tulipán látható. A lapocskák teteje ívesen faragott.

Készült Kopárpusztán, 1930 körül.

5. Diszdoboz (13., 14. kép.)

A gyűjtés helye: Balatonfenyves.

A gyűjtés ideje: 1970.

Hosszúsága: 15,6 cm.

Szélessége: 11 cm.

Magassága: 4,7 cm.

Anyaga diófa.

Oldalai sarkos lapolással és enyvvel vannak össze-
illesztve illetve összeragasztva. Teteje fölnyitható: há-
rom részre vágott fahengeren fordul. Alja és teteje - mely
egyenként 7 - 7 mm vastag - 3 - 3 mm-t kiugrik az oldalak-
tól. A doboz tetején domborufaragással készült gazdag
diszítést találunk. A széltől 1 cm-re farkasfog diszítés
fut körbe. A kereten belül ~~tölgyfa~~ további 1 cm-
es diszítés^{len} szegély található. Ezen belül látható a
kép. Balról jobbra tölgyfa hajlik. A levelek között öt
makk látható. A fán mókus ül. A fa alatt szarvas legel.
A háttér pontozott diszítésű. - A doboz oldalai közül a
két-két szembenlevő azonos diszítésű. A hosszabbik olda-
lakon középről kiinduló, szimmetrikus elrendezésű két vi-
rágtő~~l~~ látható: "katymaringóval", levéllel, bimbóval és
a szár végén margarétával. A rövidebb oldal^akon az egyik
sarokból kiinduló virágtövön két, egymással szemben elhe-
lyezkedő "katymaringó", bimbó, levél és margaréta látható.
- A doboz aljába K. I. monogram van faragva.

Készült Balatonfenyvesen 1969-ben.

6. Diszkürt (15. kép.)

A gyűjtés helye: Balatonfenyves.

A gyűjtés ideje: 1969.

Hosszúsága: 25 cm.

Átmérője: 6,5 cm.

Anyaga ökörszarv. Fuvókája /"mustekli"/ feketére festett puhafa. Ezen három faragott gyűrű fut körbe.

A kürtöt keskenyebb végénél négy sorban körbefutó ovális bevágások díszítik. Ezután két-két sor, félkörökből álló karcolás közrefog egy rozmaringágat. /Ennek megfelel a kürt szélesebb végén látható, de ellentétes irányban haladó rozmaringág./ A főmezőt két, a kürt szélesebb végéből kiinduló virág díszíti. A száron levelek, bimbók és két csillag alakú virág látható. Ezután a már fent említett rozmaringág-dísz következik. A kürt peremét ives és fűrészfog alakú, szabályosan váltakozó bevágások csipkézik. A karcolt díszítés háttére választóvízzel sárgított. A karclozásokba birkafiggyuval kevert korom van bedörzsölve.

Készült Balatonfenyvesen 1969-ben.

7. Képkeret (16. lép.)

Hosszúsága: 110 cm.

Szélessége: 70 cm.

Vastagsága: 1,7 cm.

A keretlécek szélessége: 5,8 cm. Ebből 4,5 cm a díszített felület. Belül 8 mm, kívül 5 mm díszítetlen szegély van hagyva.

Anyaga diófa.

A fejlécen két leveles ág között az iskola cimere, mellette "Leőwey Klára Gimnázium IV. F." felirat látható. A két rövidebb oldal díszítése azonos. Az alsó sarokból kiinduló, hullámzó-kanyargó virágindán bimbók, levelek és margaréták helyezkednek el szabályos sorrendben. Az alsó

léc kétharmadát egyetlen tőből két irányba kiinduló viráginda foglalja el. A jobb sarokban "1966 - 1970" felirat látható.

A diszítés technikája domborufaragás. A háttér pontozással van diszítve.

Készült Balatonfenyvesen 1970-ben.

8. Disztányér (17. kép.)

A gyűjtés helye: Balatonfenyves.

A gyűjtés ideje: 1971.

A kör alakú tányér átmérője: 16,3 cm.

Magassága: 2 cm.

Anyaga diófa.

Széle, illetve pereme enyhén kifelé lejt. Ezt 2,3 cm szélességben körbefutó viráginda diszíti. A virágindán jobbról és balról, szabályos sorrendben "katymaringók", levelek, bimbók követik egymást. A tányér közepét stilizált virágdisz foglalja el, melyet félkör alakú, vésővel készített bevágások fognak körbe. A középső diszített felület átmérője 4,8 cm.

Készült Balatonfenyvesen 1970-ben.

9., 10., 11. és 12. Rajzok.

Kálmán István egy füzetben vázlatrajzokat szokott készíteni. E rajzok alapján készülnek későbbi munkái. Ezek közül való az alábbi négy rajz. 1970-ben készültek.

9. Tusrajz. (18. kép.)

Egy sótartó egyik oldalát ábrázolja. A vadász és a betyár egy stilizált tölgyfa alatt mennek. Mindkettő-

jük vállán puska, szájukban pipa. Két oldalt rozmaring-ág, felül egyszerű, félkörökből álló szegődisz látható.

Hossza: 8 cm.

Szélessége: 6 cm.

10. Tusrajz (19. kép.)

Egy sőtartó kiterített rajza. A vadász és a betyár találkozását látjuk. A vadász kezében pintesüveg, a betyáréban pohár. Éppen koccintanak. Két oldalt rozmaring-ág, felül félkörökből álló, egyszerű szegődisz keretezi a rajzot.

Hossza: 10 cm.

Szélessége: 6 cm.

11. Tusrajz (20. kép.)

A rajzon két tölgyfa alatt egy szarvasbika és egy szarvastehén látható. A bika jellegzetes tartásából arra következtethetünk, hogy éppen bőgni készül. A tölgyfán stilizált levelek és makkok vannak. A rajz domborufaragással készítenendő dobozfödél tervének tekinthető.

Hossza: 16 cm.

Szélessége: 10 cm.

12. Tusrajz (21. kép.)

A rajz erdei jelenetet örökít meg. Fában, doboztettként, domborufaragással lehetne kivitelezni. A tölgyfán galamb pihen; egyik ágán mókus kuszik fölfelé. A fa alatt nyul ágaskodik, a másik oldalon róka somfordál. A háttérben két fenyőfa is látható.

Hossza: 16 cm.

Szélessége: 10 cm.

13., 14. és 15. Faragókések és -vésők (22. kép.)

Néhány darab Kálmán István szerszámai közül.

13. Faragókés I.

A gyűjtés helye: Balatonfenyves.

A gyűjtés ideje: 1970.

Hossza: A nyél hossza: 10 cm. A penge hossza: 1,5 cm.

A nyél átmérője: 2 cm.

A nyél szarvasagancsból, pengéje acélból készült.

A pengét elhasznált borotvakésből készülték. A sok használatból már egészen elkopott. Faragni már nemigen lehet vele. Nyele diszitetlen; kissé ivelt.

Készült Kopárpusztán 1920 körül.

14. Faragókés II.

A gyűjtés helye: Balatonfenyves.

A gyűjtés ideje: 1969.

A nyél hossza: 10 cm. A penge hossza: 2,6 cm.

A nyél átmérője: 2 cm.

Nyele szarvasagancs, pengéje acél. Nyele diszitetlen, a penge felé elkeskenyedik. Pengéje használt borotvából van készörülve. A gyűjtés előtt még használatban volt.

Készült Balatonfenyvesen 1950 körül.

15. Véső

A gyűjtés helye: Balatonfenyves.

A gyűjtés ideje: 1970.

A nyél hossza: 10 cm. A penge hossza: 6,2 cm.

A nyél átmérője: 1,8 cm. A penge szélessége: 5 mm.

Nyele keményfa, pengéje acél. Ivelt, lapos pengéje

öblös tárgyak diszitására szolgált. Nyele sima, diszitetlen; a penge felé elkeskenyedik.

Készült 1930 körül Kopárpusztán.

J e g y z e t

A dolgozat elkészítéséhez alapul szolgáltak Kálmán Istvánnál tett személyes látogatásaim 1969 és 1970 nyarán, Balatonfenyvesen.

Kálmán Istvánnal történt egyik beszélgetésemet magnetofon-szalagon örökítettem meg. A felvétel Balatonfenyvesen, 1970. július 22-én készült. Időtartama 60 perc.

Az 1-től a 15. tételig leírt tárgyak - Kálmán István ajándékként - saját gyűjtésembe kerültek. Kivétel a 7. tétel /képkeret/, melyet a pécsi Leőwey Klára gimnázium őriz.

A fotókat Nádor Katalin, Lantos Miklós és Tüskés Gábor készítette.

I r o d a l o m

Knézy Judit: A kaposvári Rippl-Rónai Múzeum Kapoli-tárgyai. Különnyomat a Janus Pannonius ^{Múzeum} Évkönyvéből, 1966.

Knézy Judit: Somogyi pásztorművészet. Somogy megyei Tanács Művelődésügyi Osztálya kiadása, 1967.

Madarassy László: Művészkedő magyar pásztorok.
Budapest, 1934.

Malonyay Dezső: A magyar nép művészete. Budapest,
1911.

Manga János: Pásztorművészet. Képzőművészeti Alap
Kiadója, Budapest, 1963.

Ortutay Gyula: Kis magyar néprajz. Egyetemi Nyom-
da, é. n.

Tüskés Tibor: Képzőművészeti krónika. Jelenkor,
1970. 12. szám.

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7

8

9.

10.

11.

12.

15.

16.

17.

18.

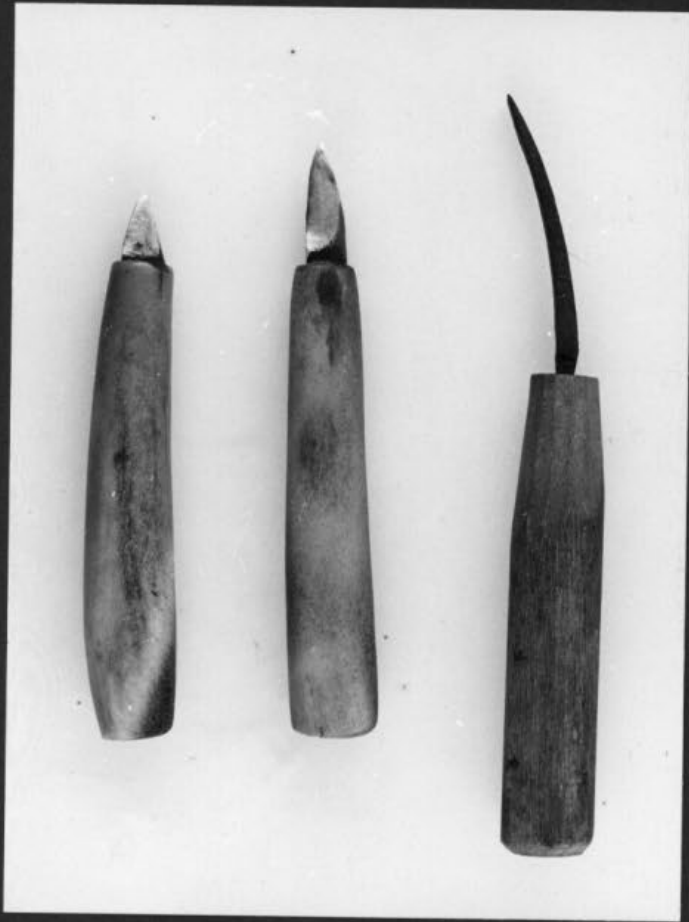
19.

20.

21.

22.

Tulipán, vadrózsa, rozmaring

A balatoni ház teraszán munkája fölé görnyedve ül Kálmán István. Bizsókjával egy készülő szarukürtön dolgozik.

— Itt nem lehet félrecsúszás — mondja —, mert akkor a borotvaéles kés vagy a kezembe vagy az anyagba szalad, és megsérti a már kidolgozott figurát. Ezért hüvelykujjamat mindig a kés pengéje előtt tartom.

Kálmán István a magyar pásztorhagyományok őrzője. Kis kertés háza Fenyvesen, a műút mellett áll. Alig látszik ki a nyaralók meg a házat övező gyümölcsfák közül.

— Csak szaruból szokott dolgozni?

— Fát is faragok. Legjobb a körtefa. Annak szép színe van. A kobakot és a hébert többnyire karclozással díszítem.

— Ezt hogyan csinálja?

— Először előrajzolom, majd a bizsók hegyével bekarcolom a mintát. Utána fagyúval kevert fűzfaszénnel bedörzsölöm, hogy a forma jobban „kidoboggyék”. A

háttérrel választóvízzel besárgítom... Ezt pedig — tesz elem egy régi sőtartót — spanyolozással díszíttem. Itt a kivágott minta háttérébe piros, kék, zöld spanyolviaszt nyomkodtam be.

— Milyen szerszámokkal dolgozik?

— Eleinte mindent bizsók-kal csináltam. Ezt elhasznált kézbortotva pengéjéből kőszőrültem. Vannak kisebbek is, nagyobbak is. Később megismertem a vésőket. Ezekkel sokkal könnyebben és gyorsabban lehet dolgozni.

— Milyen motívumokat használ fel munkáin?

— Legszívesebben azt ábrázolom, amit magam körül, a természetben látok. Az állatok közül őzet, szarvast, vaddisznót, fácánt, nyulat, rókát faragok. A virágok közül tulipánt, vadrózsat, szentgyörgyvirágot, rozmaring-ágot, pipitért ábrázolok leggyakrabban. Az emberek kö-

zül a pásztort, a vadászt és a betyárt szeretem.

Bemegy a házba és egy füzettel a kezében tér vissza.

— Ebben vannak a rajzaim — nyújtja felém. — Szabadidőmben készítettem őket. Ezeket a mintákat szeretném még fában megfarag-
ni.

Ezután életéről kérdezem.

— 1895-ben, Zala megyében születtem, egy kis faluban, nem messze a Zala folyótól. Eleinte az apám mellett szolgáltam mint kospásztor. Az ő biztatására kezdtem faragni tizenkét-tizenhárom éves koromban. A háború után megnősültem, majd az Esterházy-birtokon, Kopárpusztán lettem juhász. Itt keresett meg a kaposvári múzeum igazgatója, aki tovább biztatott a faragásra. Egy országos kiállításon aranyérmert nyertem. Fenyvesre a második világháború után költöztünk a feleségem-

mel. Később a népművészeti szövetkezet tagja lettem. A sok munkától egy időre megbénult a kezem. Közben megkaptam a népművészet mestere címet, 1965-ben mentem nyugdíjba. Azóta csak néhány kiállításra küldöm el a tárgyaimat.

— Vannak tanítványai?

— Hét tanítványom van, akikkel több éven át foglalkoztam. Köztük a leghüségesebb a feleségem. Megmutattam nekik mindent, amit egy faragópásztornak tudnia kell.

— Hová kerültek a munkái?

— Szinte az ország minden részébe eljutottak. A múzeumokba éppúgy, mint a Parlamentbe, ahová egy spanyolozott ülgarnitúrát készítettem. Több gimnáziumnak faragtam tablókeretet. Nagyon sok munkám került külföldre.

— Ma hogyan telnek a napjai?

— Legnagyobb részüket

Látogatás egy faragópásztornál

faragással töltöm. Ebédeznem is nagyon nyögve megyek, mert ha valamit elkezdek, nem tudom otthagyni, amíg be nem végzem a levelet vagy a virágot...

Kálmán István a legidősebb faragónemzedékhez tartozik. A Magyarországon élő népi faragóművészek közül talán ő dolgozik ma a legszívesebben. Az őszi, budapesti mezőgazdasági vásár alkalmával rendezett kiállításon faragott szarukürtjét tízezer forintért vették meg.

Tűskés Gábor